

Στάμου, Λ. (2019). Ανάμεσα ζωής και ονείρου ... είναι ένα σχολείο, ένας δάσκαλος, κι ίσως μια μουσική. Στο Θ. Ράπτης & Δ. Κόνιαρη (Επιμ.), *Μουσική Εκπαίδευση και Κοινωνία: νέες προκλήσεις, νέοι προσανατολισμοί. Πρακτικά 8ου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε.* (σσ. 10-22). Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.

Ανάμεσα ζωής και ονείρου ... είναι ένα σχολείο, ένας δάσκαλος, κι ίσως μια μουσική

Λήδα Στάμου
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
lstamou@uom.edu.gr

«Όταν μία φορά δεις τα μάτια των παιδιών να σε κοιτάζουν, σε κατακτούν για πάντα. Θέλεις να κάνεις τα πάντα για να έχεις αυτά τα μάτια συνέχεια δικά σου», είπε ένας μεγάλος δάσκαλος. Γύρω μας όλα αλλάζουν, με ταχύτητες δυσανάλογες της ανθρώπινης αίσθησης και της ανάγκης μας για το οικείο, το ασφαλές και το γνώσιμο. Αλλάζουν οι άνθρωποι που υπάρχουν γύρω μας, οι συμμαθητές και οι δάσκαλοί μας, αλλάζουν όσα ακούμε στις ειδήσεις και όσα μας δείχνουν στις τηλεοράσεις. Αλλάζουν ερήμην μας σχεδόν. Οι νεώτεροι ζουν μέσα σε αυτό χωρίς να το σκέφτονται, ενώ εμείς οι μεγαλύτεροι το σκεφτόμαστε χωρίς να προλαβαίνουμε να το ζήσουμε και να το παρακολουθήσουμε. Η πληροφορία, χωρίς λόγο, χωρίς βάθος, χωρίς καρδιά μας καταγιγίζει, γεμίζει τον χώρο γύρω μας, και δεν αφήνει κενό χρόνου, δεν αφήνει μοναξιά να βρει τρόπο να τρυπώσει η σκέψη και το όνειρο. Όμως, μικροί και μεγάλοι, νεώτεροι και γηραιότεροι, είμαστε άνθρωποι. Και μέσα μας οι ανάγκες είναι πάντα ίδιες, τότε, τώρα και αύριο. Αγάπη, αποδοχή, ασφάλεια και έμπνευση. Και το δικαίωμα να ονειρευόμαστε, να σχεδιάζουμε, να ρισκάρουμε. Κάπου ανάμεσα ζωής και ονείρου είναι το παιδί. Κι εκεί πάντα μαζί του ένα σχολείο, ένας δάσκαλος, κι ίσως μια μουσική. Ο δάσκαλος που αγαπά αυτό που κάνει, θα βρει τρόπους να δουλέψει, και να φωτίσει γύρω του, είχε πει ο μεγάλος δάσκαλος. Η παιδεία της καρδιάς και η εσωτερική μας μόρφωση ίσως είναι πιο σημαντική από την – απαραίτητη βεβαίως- επιμόρφωση. Ποια βιβλία, ποιες θεωρίες, ποιες έρευνες, ποιά γνώση μεθοδολογίας και διδακτικής, μπορούν να αντικαταστήσουν το βλέμμα της αγάπης, τη φλόγα να καίγεται από τα μάτια που σε κοιτούν, την ευτυχία να πάλλεται με τους μαθητές σου όταν νιώθεις να σ' αγαπούν; Αλλάζουν όλα γύρω μας, μα πάντα ίδια μένουν. Η ανάγκη για ισότητα, για κοινωνική δικαιοσύνη, για αποδοχή του άλλου, για σεβασμό δεν είναι καινούργιες. Στη δική μας κοινωνία, ποτέ δεν υπήρξε σταθερά γύρω μας. Οι σταθερές ήταν πάντα μέσα μας, οι αξίες. Κι έτσι προχωρούσαμε, χάρη σε αλλεπάλληλα θαύματα. Η ομιλία αυτή είναι μια ομιλία για τον δάσκαλο, για τις δυσκολίες του, για το παιδί και για τον νέο σήμερα και για τα θαύματα. Αυτά τα μικρά θαύματα της κάθε μέρας. Για την τέχνη της καθημερινότητας. Για τη μουσική της καρδιάς μας και της τάξης μας.

**“In between life and dream...
(lies a school, a teacher, and probably music)”**

Lida Stamou
Associate Professor
Department of Music Science & Art, University of Macedonia, Greece
lstamou@uom.edu.gr

“If you see the children’s eyes staring at you, they conquer you for ever. From then on, you just want to do everything that is needed to always have these eyes be yours”, was said by the teacher. Everything around us changes, with a speed disproportionate to the human senses and to our needs for familiarity, safeness and intimacy. The people around us change, our classmates and teachers change, the news we listen to and everything they show us on TV change. The world around us is altered in our absentia. The young ones live in this atmosphere without thinking about it, while the older ones are thinking about it without

catching up to fully experience and understand it. Information, having really no essence, no depth, no feeling, floods in and fills in the space around us, leaving no time and solitude for thought and dream to snick in. However, all of us, children or adults, younger or older ones, are humans. And inside us, our needs are always the same, as they have always been, and as they will always be; Love, acceptance, safeness, inspiration, and the right to dream, to plan, to take risks. Somewhere between life and dream lies the child. Always along with the child, there is a school, a teacher, and probably a music. “The teachers who love what they are doing, will find ways to work out problems and brighten the people around them”, the great teacher had told us. The education of the heart and our esoteric culture is probably more important than the –obviously needed- lifelong education and training. Which are those books, which are those theories, methodologies and didactics than can substitute the gaze of love, the flame while burning from the eyes staring at you, the happiness of being in synchrony with your students and feeling their love? Everything changes around us, but everything stays the same. The needs for equality, social justice, acceptance and respect are not new. In our society, stability has never been the norm. The only secure things have been the values inside us. This is the way we always managed to miraculously keep going. This is a speech about teachers and difficulties, about children and young people, about wonders. The little wonders of every day. The art of living. The music of our hearts and our classrooms.

Και είναι η 3η φορά που μπαίνω στην τάξη, και ο μικρός Μ. για άλλη μια φορά κάθεται μόνος στην τελευταία ακριανή καρέκλα με σκυμμένο το κεφάλι, κουμπωμένο το μπουφάν, την τσάντα στους ώμους και μου αποκρίνεται ούτε με κοιτάει.

*- Θέλεις να πάρεις ένα χαρτάκι να μπεις στον κύκλο να παίζεις μαζί μας με τις μαράκες;
(...Καμία απόκριση...)*

- Άμα θελήσεις να παίζεις, σήκω όποια στιγμή θέλεις.

- Αφήστε τον κυρία. Τόσα χρόνια δεν μιλάει σε κανέναν μας πολύ, έτσι κάνει.

(10 λεπτά αργότερα): Τραγουδάμε όλοι μαζί στον κύκλο και με την άκρη του ματιού προσέχω τον μικρό Μ. που συνεχίζει ακίνητος να είναι στην καρέκλα του ακριβώς όπως πριν. Και ξαφνικά σηκώνει το βλέμμα του, βγάζει το μπουφάν και τη τσάντα του, με πλησιάζει. - « Θέλω να παίζω και εγώ. Μπορώ; »

(Στάμου, 2016, σελ. 463)

Αγαπημένε μου μέντορα,

Γνωρίζω ότι αυτή τη στιγμή κάθεσαι σιωπηλά και παίρνεις το πρωινό σου – φέτα με βούτυρο και μοσχοβολιστός ελληνικός καφές με κατακάθι – ακούγοντας τρίτο πρόγραμμα ...άρα κάποια συμφωνία του Μότσαρτ ή του Μπετόβεν. Άλλωστε, αυτός προτείνεις και σε εμάς τους μαθητές σου, να είναι ο τρόπος ο οποίος θα ανοίγει όμορφα την ημέρα μας. Φέτος, κλείνουμε 9 χρόνια ξεχωριστής σχέσης δασκάλου – μαθητή...ή φιλίας...ή μέντορα-βιολίστριας. Συζητάμε αμέτρητες φορές στην τάξη για εκείνες τις στιγμές άλλωστε, του παρελθόντος. Σαν χθες θυμάμαι το πρώτο σου ανέκδοτο, αντικρίζοντας ένα πλασματάκι 10 χρονών. Αλλά ας αφήσω τη μοναδικότητα της στιγμής αυτής για μετά!

Θα πάω λίγο πιο πίσω... ηλικία 7 ετών. Ο δάσκαλος του δημοτικού είπε στους γονείς μου ότι πρέπει να γραφτώ σε ωδείο, με αφορμή το γεγονός ότι τραγουδούσε στο μάθημα κι εγώ έπαιζα στη φλογέρα ακριβώς τις νότες που άκουγα... και τον ενοχλούσα... αστειευόμενος φυσικά! Την επόμενη μέρα πήγαμε στο κοντινό ωδείο με την ιδέα να μάθω πιάνο. Το μόνο όργανο που γνώριζα, καθώς οι γονείς μου δεν είχαν ιδέα από τον πλούτο της μουσικής. Με το πρώτο βήμα στο ωδείο, άκουσα κάτι που μου τρυπούσε τα αυτιά. Κι αφήνοντας πίσω τον πατέρα μου έτρεξα να βρω τον ήχο! Τότε... τότε ‘γνώρισα’ αυτό το πανέμορφο ξύλινο αντικείμενο, λες και μιλούσε ή με φώναζε από μακριά. Μια

μαυρομάλλα καθηγήτρια με κοίταζε με απορία. Σίγουρα την τρώμαξα ανοίγοντας την πόρτα και κοιτάζοντάς την θαμπωμένη. Δεν τέθηκε θέμα συζήτησης για το όργανο που επέλεξα να μάθω. Και το όνομα αυτού, ΒΙΟΛΙ!

Δυο χρόνια μετά, σχεδόν απογοητευμένη, συνέχιζα να ψάχνω τη μουσική στο όργανό μου γνωρίζοντας ότι έχω ταλέντο, δίχως όμως να με βοηθάει στην ευαίσθητη εκείνη ηλικία μου ένας άνθρωπος που θαύμαζα...η δασκάλα μου. Θυμάμαι...γυρνούσα σπίτι κλαίγοντας, είτε γιατί δεν απόλαυσα το μάθημα, είτε γιατί σκεφτόμουν...τον βούρδουλα...στη διάρκεια του μαθήματος. Αυτή...αυτή η γυναίκα με απομάκρυνε από το πάθος μου με το όργανό μου.

Σκεπτόμενη όλα αυτά, σε εκτιμώ ακόμη περισσότερο. Φίλε μου Δάσκαλε. Σου έχω εξηγήσει πολλές φορές την πορεία του μαθήματος με αυτήν. Τσιγάρο, μυτερό μολύβι για να μου τσιμπάει το δεξί χέρι όταν δεν κινούσα σωστά τον αγκώνα, και ΠΟΤΕ ευχαριστημένη. Παρόλα αυτά, συνέχισα, γιατί ήμουν ερωτευμένη με το βιολί και τον ήχο του. Ας σου διηγηθώ μια ακόμη φορά την άλλη ιστορία που με στιγμάτισε, πριν σε γνωρίσω!

Μέχρι την έκτη δημοτικού, οι γονείς μου θεωρούσαν ότι το βιολί ήταν το χόμπυ μου. Με φαντάζονταν μεγάλη δικηγόρο ή αστυνομικό. Ωσπου τους λέω ότι θέλω να γίνω βιολίστρια. Επί ένα χρόνο, μάλωνα με τον πατέρα μου γι' αυτό. Είχε κάποια πιστεύω, που τώρα του τα αναγνωρίζω λόγω συνθηκών...αλλά δεν μετανιώνω. Δεν θα βγάλω πολλά λεφτά έλεγε...μα το αγαπούσα. Τέλος έκτης δημοτικού, οι σχέσεις μου με τον πατέρα μου ψυχρές... Ο συμμαθητής μου – τότε λάτρης του θεάτρου και τώρα υπέροχος θεατρίνος- ο Κωνσταντίνος, μου είπε για τον παράδεισο που ονομάζεται 'μουσικό σχολείο'. Φοβόμουν...να τους το πω. Έτσι, χωρίς προετοιμασία, πήγα δήλωσα το όνομά μου στο μουσικό σχολείο, ώστε να δώσω εξετάσεις και να είμαι μία από τους 80, στα 300 παιδιά που θα έδιναν. Οι γονείς μου;... ΔΕΝ ΕΙΧΑΝ ΙΔΕΑ. Δίνω εξετάσεις και περνάω, όχι πλήρως ευτυχισμένη. Το είπα πρώτα στη μαμά, μου χαμογέλασε συγκινημένη...μετά στον μπαμπά. Τίποτα. Ακολουθούσε τυφλά τα πιστεύω του...ως τη Δευτέρα γυμνασίου που άλλαξε γνώμη, αφού ήμουν από τα 5 βιολιά που επέλεξαν για να συνοδεύσουν την ορχήστρα στο Μέγαρο, με την όπερα La Boheme του Πουτσίνι. Και ο νοών, νοήτω...

Σε ηλικία 10 ετών, σε γνώρισα μέντορά μου. Εσένα, με τα μακριά δάκτυλα και το θεληματικό πιγούνι. Είπα στον μπαμπά να σταματήσω το βιολί στα 9 μου...μέχρι που με έπεισε να δω τον νέο καθηγητή, μας και αλλάξω γνώμη...γιατί όσο κάθετος και να ήταν, ήξερε ότι λάτρευα τη μουσική και ήμουν δοσμένη σε αυτήν. Ήμουν λοιπόν στην αίθουσα, χτυπάς την πόρτα, δάσκαλε, ανοίγεις και λες... – «εδώ πουλάνε πίτσες;». Εγώ γέλασα και είπα όχι... Έκλεισες την πόρτα, και έφυγες. Επέστρεψες χαμογελαστός και είπες «-Γίνεται βρε ποντίκι να ζητάω εδώ πέρα πίτσα; ... Είμαι ο νέος σου καθηγητής». Έλαμψα ολόκληρη. Από τα 10 μου, η ζωή μου άλλαξε, όσο αστείο και να φαίνεται. Θυμάμαι...ερχόμουν στις 5 ενώ είχα μάθημα στις 8. Μου έλεγες να πηγαίνω στο διπλανό δωματιάκι, σαν αποθήκη 15 τετραγωνικών, να κλείνω τα μάτια και να παίζω ό,τι θέλω. Αλλά! Να έρχομαι διαβασμένη σε αυτά που μου δίνεις. Μετά το μάθημα καθόμουν ως τις 10...ώσπου να αποφασίσω ότι έπρεπε να φύγω, γιατί θα με φώναζαν οι γονείς μου. Από τότε ως τώρα, το μάθημα μουσικής ήταν η μία ώρα στις πέντε που κάθομαι. Οι υπόλοιπες ώρες... ήταν γέλια... κλάματα... συζητήσεις... συμβουλές. Εκτός από τη μουσική, μου δίδαξες την έννοια της ΑΝΘΡΩΠΙΑΣ, ΕΣΥ... φίλε... πατέρα... δάσκαλε... Μέντορά μου. Μου είπες τα λάθη μου, τα σωστά μου! Μου δίδαξες τον Μπαχ μέχρι το κόκκαλο. Με έκανες ένα με το βιολί μου... με ένωσες με την ιδέα της μουσικής. Μου έκανες την

αγκαλιά που χρειάζομαι όταν οι γονείς μου δεν ήταν εκεί. Και ύστερα από 9 χρόνια είσαι ακόμα εδώ! Το πρότυπό μου... ο άνθρωπος που θαυμάζω και θέλω να γίνω. Η δεύτερη οικογένειά μου!

Το σπουδαιότερο που μου δίδαξες;... ΝΑ ΕΚΦΡΑΖΟΜΑΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΒΙΟΛΙ! Να κλαίω μέσα από αυτό παίζοντας τη Sarabande του Μπαχ ή τη Chaconne του Vivaldi... να γελάω και να εκδηλώνω τη χαρά μου, μέσα από αυτό με τον Μότσαρτ. Μου δίδαξες να είμαι αυθεντική, καθαρή...τονίζοντάς μου ότι αυτοί οι άνθρωποι σπανίζουν. Με στηρίζεις και με στηρίζεις, μου έμαθες και μου μαθαίνεις! Τώρα που είμαι 20 χρονών νιώθω αυτή τη σχέση πιο ξεχωριστή από κάθε άλλη... γιατί εκτός από μέντοράς μου στη μουσική, είσαι και Μέντοράς μου στη Ζωή. Με αυτό το γράμμα, δάσκαλε, ξέρω πως δεν μπορώ να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στο πρόσωπό σου, γιατί θα ήταν ατελείωτη. Θέλω να σου πω πως όμως είσαι το πρότυπο της ζωής μου σαν άνθρωπος και σαν μουσικός. Εύχομαι να μπορώ να σε ακολουθώ στη ζωή πιστά ως το δεξί σου χέρι...όπως μου είπες. Το γράμμα αυτό το έγραψα και το κλείνω, με σκοπό να σου πω ένα τεράστιο...μοναδικό, ξεχωριστό ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ... για όλα αυτά που μου προσέφερες ως τώρα... φίλε μου... πατέρα μου...μέντορά μου... ΔΑΣΚΑΛΕ ΜΟΥ...

Η μαθήτριά σου

Με σεβασμό

*Η ιστορία της Ν.
(Stamou, υπό δημοσίευση)*

Όπως σημειώνει ο Turner (2007) ακόμη και τα θεμελιώδη σωματίδια έχουν «ψυχολογικά» χαρακτηριστικά: κατεύθυνση δράσης, έλξη και απώθηση, μυστήρια, χρώμα ακόμη και γοητεία. Όλες οι συγκινησιακές αξίες είναι διεργασίες δυναμικής διασύνδεσης και όχι στατικές καταστάσεις. Όπως σημειώνει, φαίνεται πως στο σύμπαν ολόκληρο η κίνηση δεν υπάρχει πουθενά μόνη της, χωρίς συν-κίνηση, και συμβαίνει αυτό σε τέτοιο βαθμό που θαρρείς ότι αν σταματήσεις την αλληλεπίδραση, θα καταλύσεις την αρχή της ύπαρξης και της λειτουργίας του σύμπαντος.

Η έλξη, η απώθηση, η γοητεία και η απογοήτευση είναι δυναμικές που ορίζουν τη ζωή μας, τις σχέσεις μας, την εσωτερική μας κατάσταση. Αυτά ορίζουν και το σχολείο. Το σχολείο δεν είναι έξω από τη ζωή. Αντίθετα είναι η ίδια η ζωή, αντανάκλασή της, καθρέφτισμά της. Και η σχέση δασκάλου και μαθητή είναι πριν και πάνω από όλα μία ανθρώπινη σχέση. Η μουσική είναι η αφορμή και ο λόγος αυτής της σχέσης, όπως αφορμή και λόγος θα μπορούσε να είναι οποιοδήποτε άλλο διδακτικό αντικείμενο. Πόσους μαθητές έχετε ακούσει να σχολιάζουν το διδακτικό αντικείμενο; Οι μαθητές σχολιάζουν τον άνθρωπο, τον δάσκαλο, τον καθηγητή. Τι είναι αυτό που μας ελκύει σε έναν άνθρωπο? Αυτό που λέει και κάνει ή ο τρόπος που το λέει και κάνει; Ο τρόπος που το δηλώνει με το σώμα του και το πρόσωπό του, ο τρόπος που το εκπροσωπεί με τη στάση και το παράδειγμά του;

Ο Travis Bradberry (2009) λέει πως οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουμε λανθασμένα πως το αν κάποιος είναι συμπαθής, αυτό έχει να κάνει με την εξυπνάδα, την εξωστρέφεια και τη γοητεία του –με χαρακτηριστικά δηλαδή που είτε τα έχεις και πετυχαίνεις στην κοινωνική σου ζωή είτε δεν τα έχεις και αναγκάζεσαι να ζεις στο περιθώριο. Κι όμως, οι παράγοντες που καθορίζουν το αν κανείς είναι γενικά συμπαθής είναι τελείως διαφορετικοί. Σύμφωνα με τον Bradberry, όταν αξιολογούμε έναν άνθρωπο, το αν θα τον συμπαθήσουμε εξαρτάται περισσότερο από το πόσο ειλικρινής

και αυθεντικός είναι, καθώς και από το πόσο πιστεύουμε ότι μπορεί να μας καταλαβαίνει. Αναρωτηθήκαμε άραγε αν είμαστε τέτοιοι άνθρωποι, αν εκδηλώνουμε τέτοιες ποιότητες μπροστά στους μαθητές μας; Ο Βίκτωρ Ουγκώ είχε πει ότι «Η μεγαλύτερη ευτυχία στη ζωή είναι η διαπίστωση ότι μας αγαπούν γι' αυτό που είμαστε, ή, μάλλον, παρά το γεγονός ότι είμαστε αυτό που είμαστε». Μήπως και οι μαθητές μας δεν έχουν ανάγκη να τους αγαπήσουμε για αυτό που είναι ή παρά το γεγονός ότι είναι αυτό που είναι; Ή μήπως κι εμείς, ως δάσκαλοι, δεν έχουμε ανάγκη να αγαπηθούμε για αυτό που είμαστε, ή, μάλλον παρά το γεγονός ότι είμαστε αυτό που είμαστε; Δεν είναι αυθεντικότητα και ειλικρίνεια αυτή η παραδοχή;

Γύρω μας όλα αλλάζουν, με ταχύτητες δυσανάλογες της ανθρώπινης αίσθησης και της ανάγκης μας για το οικείο, το ασφαλές και το γνώριμο. Αλλάζουν οι άνθρωποι που υπάρχουν γύρω μας, αλλάζει το ποιοι είναι οι συμμαθητές και οι δάσκαλοί μας, αλλάζουν όσα ακούμε στις ειδήσεις και όσα μας δείχνουν στις τηλεοράσεις. Αλλάζουν ερήμην μας σχεδόν. Το νιώθουμε πια όλοι μας ότι αυτά που διδάσκαμε κι ο τρόπος που διδάσκαμε πριν από 5, 10 ή πολύ περισσότερο πριν από 15 χρόνια, δεν αρκούν πια. Θαρρείς και δεν βρίσκουν στόχο, δεν αντιστοιχούν. Όταν πριν χρόνια δίδασκα στους φοιτητές μου τις βασικές αρχές της βιωματικής διδασκαλίας στη μουσική και τη μεθοδολογία που είναι απαραίτητη προκειμένου να επιτύχουν στη διδασκαλία τους, η μεθοδολογία αυτή κουβαλούσε από μόνη της όλα εκείνα τα στοιχεία που θα βοηθούσαν τον δάσκαλο να πετύχει: συμμετοχή του μαθητή, μαθήματα μουσικής με μουσικότητα και μουσική πράξη, δουλειά σε ομάδες και έναυσμα για δημιουργική δράση από τους μαθητές, σύνδεση με τα ενδιαφέροντά τους, ρεπερτόριο που δημιουργεί γέφυρες στο σήμερα και στο χθες, στο εδώ και στο 'αλλού'. Σήμερα, εγώ δεν νιώθω αρκετή αν διδάξω πια μόνο αυτά. Μου φαίνεται σαν να αδειάζω μουσειακό υλικό από τις αποθήκες του μουσείου. Άλλαξαν τα δεδομένα, αλίμονο αν δεν αλλάζουμε κι εμείς. Αλίμονο αν ποτέ πούμε 'εγώ αυτά ξέρω, αυτά θα διδάξω'. Αλίμονο αν θεωρήσουμε ότι είμαστε αυθεντίες, αλίμονο αν δεν πούμε 'δεν είμαι αρκετός'... Αν περιμένουμε τους άλλους να μας δώσουν λύσεις, χάθηκε το παιχνίδι... Αν περιμένουμε τις πολιτείες να πράξουν πρώτες, πάλι χαθήκαμε... Εμείς θα ψάξουμε, ο καθένας μόνος τους και όλοι παρέα. Τι νομίζετε ότι είναι αυτό το συνέδριο, παρά μια κοινότητα ανθρώπων που ακόμη ψάχνονται να βρουν, που τολμούν να εκτεθούν και να λάβουν κριτική, που έχουν όμως τη δική τους φλόγα, τις δικές τους ανησυχίες και απορίες; Ξέρετε, η φλογίτσα του καθενός από εμάς ανάβει φωτιές, όχι τα διδακτικά εγχειρίδια και οι μεθοδολογίες. Αυτές είναι καύσιμη ύλη, αλλά η προσωπική σπίθα του καθενός θα ανάψει τη φωτιά. Η φλόγα αυτή που βάζει στόχους, που επιστρατεύει δυνάμεις αναζήτησης και αντοχές, η φλόγα αυτή που δεν μπορεί παρά να φωτίσει κι άλλους, να εμπνεύσει, να δημιουργήσει 'σχέσεις'. Οι μαθητές μας χρειάζονται πρώτα ως ανθρώπους δίπλα τους κι ύστερα ως μουσικούς. Όπως είχε πει ο Milliken (2007), δεν είναι τα προγράμματα που μπορούν να αλλάξουν τα παιδιά, οι σχέσεις είναι!

Το δείχνουν καταφανώς οι έρευνες παγκοσμίως: Η μουσική δραστηριότητα στην τάξη ή στην κοινότητα αποδεικνύεται αποτελεσματική όταν περιλαμβάνει κατάλληλες αρχές ομαδικής δουλειάς και εμπύχωσης, όταν 'ακούει' και ανταποκρίνεται στις ανάγκες, τα θέλω των ατόμων και ταιριάζει με τις αντιλήψεις για την κουλτούρα τους (Gann, 2010· de Roepers and Savelsberg, 2009· Middleman, 1968). Τα παιδιά, οι έφηβοι, οι νέοι αλλά και όλοι μας νιώθουμε την ίδια βασική ανάγκη να είμαστε αποδεκτοί από τους γύρω μας και να νιώθουμε ότι 'ανήκουμε' στην ομάδα με την οποία συμβιώνουμε.

Η ανάγκη της αποδοχής είναι βαθιά και ζωτική σε όλους μας. Τώρα που οι συνθήκες αλλάζουν, η ψαλίδα των ανισοτήτων μεγαλώνει εμφανώς και είναι ορατή καθημερινά η συνύπαρξη ανθρώπων που είμαστε διαφορετικοί μεταξύ μας στην κουλτούρα, στην κοινωνική και οικονομική μας κατάσταση ή στη θρησκεία, έχει πολλαπλασιαστεί η δυσκολία αυτού του αισθήματος του 'ανήκειν'.

Έχετε σκεφτεί ποτέ γιατί έχει αυξηθεί τόσο το bullying στα σχολεία (το οποίο παρεπιπτόντως πάντα υπήρχε, απλά δεν είχε όνομα, και δεν είχαν ξοδευτεί εθνικά και ευρωπαϊκά κονδύλια γι' αυτό;). Έχει αυξηθεί διότι, μεταξύ άλλων, κι εμείς οι δάσκαλοι έχουμε γίνει πιο αδιάφοροι, δεν νιώθουμε τους μαθητές 'παιδιά' μας, διεκπεραιώνουμε. Αφήνουμε τη σχολική οικογένεια στο έλεος της τύχης, χωρίς καθοδήγηση, χωρίς αρχές, χωρίς έμπνευση. Ο δάσκαλος είναι ο σχολικός γονιός. Είναι ο αρχηγός της σχολικής ζωής και ο εμπνευστής της. Είναι ο καθοδηγητής. Αν αυτός αδιαφορήσει, θα έχουμε το σύμπτωμα της σχολικής ορφάνειας, όπως έχουμε αυτό της κοινωνικής ορφάνειας που οι Γάλλοι δεκαετίες τώρα χρησιμοποιούν για να αναφερθούν στα παιδιά των οικογενειών που έχουν παροχές, εκπαίδευση και φροντίδα αλλά όχι γονική παρουσία και ζεστασιά.

Οι παλιότεροι, όπως εγώ, μπορούμε να πιστοποιήσουμε πόσα τεράστια βήματα μπροστά έχει κάνει η μουσική εκπαίδευση σε αυτή τη χώρα. Αναλυτικά προγράμματα μουσικής, βιβλία για μαθητές και δασκάλους, εποπτικό υλικό, μουσικοί χάρτες και ανθολόγια... Τρελή κατάσταση... νέες ιδέες, βιωματική διδασκαλία, ομαδοσυνεργατική μάθηση, δημιουργικότητα... Αυτά που κάποτε ήταν η πραγματικότητα μόνο κάποιων λίγων εμπνευσμένων και με όρεξη δασκάλων, τώρα μπήκαν στα βιβλία και στις επιμορφώσεις. Σημαντικότατο... Δόθηκαν εργαλεία, προχωρήσαμε μπροστά. Μα η ζωή έχει τη δύναμη πάντα να μας προσπερνά και να μας αφήνει πίσω. Όπως και οι νέοι άλλωστε. Για αυτό κάθε φορά η ζωή πρώτη δημιουργεί τις καταστάσεις, κι ύστερα έρχεται η εκπαιδευτική πολιτική να δει πώς θα αντιμετωπίσει τα καινούργια δεδομένα. Και εκεί ανάμεσα στη ζωή που τρέχει και στην εκπαιδευτική πολιτική που προσπαθεί να προφτάσει ασθμαίνοντας, είναι πάντα το σχολείο, ο δάσκαλος και ο μαθητής. Αυτοί είναι η καρδιά και ο παλμός, αυτοί είναι ο αμετακίνητος πυρήνας και η ουσία της εκπαίδευσης. Έλεγε με όλη τη δύναμη της καρδιάς του, ο μεγάλος δάσκαλος Χρίστος Τσολάκης:

Όταν μία φορά δεις τα μάτια των παιδιών να σε κοιτάζουν, σε κατακτούν για πάντα. Θέλεις να κάνεις τα πάντα για να έχεις αυτά τα μάτια συνέχεια δικά σου. [...] Είδα πολλές δεκάδες μάτια, στραμμένα κατ' ευθείαν επάνω μου. Καθαρές ματιές. [...] Προσπαθούσα να κρατώ πάντα αυτά τα καθαρά μάτια πάνω μου, να τα κερδίζω. Να διασταυρώνονται οι ματιές. Να μη τις χάνω. Τα μάτια να επικοινωνούν με τα μάτια. Οι καρδιές με τις καρδιές. Και όταν έχανα αυτά τα μάτια και η προσοχή τους έφευγε αλλού, τότε καταλάβαινα ότι το φωςάκι κινδύνευε να σβήσει. Κινητοποιούμουν και έκανα τα πάντα να ξαναπάρω πάνω μου τα μάτια των παιδιών. Όταν έχανα τα μάτια των παιδιών, έχανα και τη διδασκαλία. Όταν τα ξανακέρδιζα τα μάτια, ήμουν ο πιο ευτυχισμένος δάσκαλος του κόσμου. Ο πιο ευτυχισμένος άνθρωπος. [...] Η διαδικασία της διδασκαλίας κερδίζεται, δεν χαρίζεται, και είναι μια αέναη, διαρκής πράξη. Η διδασκαλία, βρίσκεται πάντα «επί ξηρού ακμής». Πάντοτε κινδυνεύει ανά πάσα στιγμή να χαθεί. Και ανά πάσα στιγμή να κερδηθεί. (Τσολάκης, 2011)

Τα δύο κείμενα που παρουσιάστηκαν στην αρχή είναι ιστορίες που συλλέχθηκαν στο πλαίσιο μίας αυτοεθνογραφικής μελέτης (Στάμου, υπό δημοσίευση) που στόχο είχε να διερευνήσει την ταυτότητα του εκπαιδευτικού μουσικής και την ουσία της μουσικής διδασκαλίας. Αυτό που αναδύθηκε τρανταχτά και πάνω από οτιδήποτε άλλο ως πυρήνας της ταυτότητάς μας και ως ουσία της μουσικής διδασκαλίας ήταν η σχέση. Η σχέση δασκάλου-μαθητή, μία σχέση που μπορεί να εμπνεύσει και να καθοδηγήσει ή να

απογοητεύσει, να εξοργίσει, να τσακίσει τα φτερά. Μια τέτοια σχέση κρύβεται πάντα πίσω από τη μουσική μας ταυτότητα. Και πρωτεργάτης της σχέσης αυτής είναι ο δάσκαλος, αφού αξιωματικά βρίσκεται σε μία θέση εξουσίας. Ο δάσκαλος της μουσικής είναι αυτός που μπορεί με την αυθεντικότητα, το όραμα, την αγάπη του για τη μουσική και τον άνθρωπο, να ανάβει και να διατηρεί άσβεστη τη φλόγα των παιδιών, τον ενθουσιασμό και τη χαρά τους για το σχολείο και τη μουσική. Αυτή η σχέση είναι γενεσιουργός δύναμη χαράς.

Ακόμα και ολόκληρο τον εκπαιδευτικό ουρανό να κατεβάσεις, ακόμα και τα πιο σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα, ευρωπαϊκά και παγκόσμια να εφαρμόσεις, όλα τα διατάγματα, τα συγγράμματα και τις επιστημονικές θεωρίες να φέρεις και την παιδαγωγική σοφία αιώνων, αν βγάλεις το χαμόγελο από τα χείλη των παιδιών και των δασκάλων, τότε αυτή η εκπαίδευση που πας να χτίσεις δεν αξίζει ούτε μια πεντάρα. (Τσολάκης, 2011)

Σήμερα όμως, ο δάσκαλος έχει να αντιμετωπίσει μεγαλύτερες προκλήσεις από ποτέ για να καταφέρει να δημιουργήσει συναισθήματα ασφάλειας και αποδοχής, για να κρατήσει αναμμένο το φωσάκι όλων των παιδιών. Ο κοινωνικός αποκλεισμός και η φτώχεια έχει υπερδιογκωθεί εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και της μετακίνησης πληθυσμών (προσφύγων, μεταναστών κλπ.) των τελευταίων χρόνων. Μέσα στις συνθήκες αυτές, η έννοια της κοινωνικής ενσωμάτωσης έχει διπλή διάσταση, πρακτική και ψυχολογική-συναισθηματική. Η πρακτική της διάσταση αναφέρεται στη συστηματική προσπάθεια της κοινωνίας να παρέχει σε όλα τα άτομα και τις ομάδες-μέλη της πρόσβαση σε θεμελιώδη κοινωνικά αγαθά και δικαιώματα όπως είναι η στέγη, η εργασία, η υγειονομική περίθαλψη, η εκπαίδευση και τα πολιτικά δικαιώματα (Τσιάκαλος, 1998). Η συναισθηματική-ψυχολογική διάσταση της κοινωνικής ενσωμάτωσης είναι συνώνυμη με την εξασφάλιση ενός κοινωνικού πλαισίου μέσα στο οποίο τα άτομα αισθάνονται αξιόλογα και σημαντικά, νιώθουν ότι είναι επιθυμητά και αποδεκτά, βιώνουν δηλαδή το αίσθημα του 'ανήκειν'.

Η μουσική και οι τέχνες χρησιμοποιήθηκαν συχνά σε διάφορα σημεία του κόσμου ως εργαλεία για την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων και για τη διατήρηση της κοινωνικής ισορροπίας και συνοχής (Coppri, 2017· Welch et al., 2014· Rinta et al., 2011). Η δύναμη της μουσικής στην κατεύθυνση αυτή αναδείχθηκε εμφaticά σε ερευνητική μελέτη η οποία πραγματοποιήθηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο, όπου η μουσική αναδύθηκε ως η τρίτη σημαντικότερη πηγή ελπίδας μετά την οικογένεια και τους φίλους για τους 533 νέους που συμμετείχαν στην έρευνα. Η μουσική αξιολογήθηκε ως σημαντικότερη ακόμη και από τη θρησκεία ή τον αθλητισμό (Warwick et al., 2006). Οι τέχνες γενικά και η μουσική ειδικότερα έχουν τη δύναμη να συμβάλουν στη δημιουργία υγιών κοινωνικών σχέσεων (Welch et al., 2014· Rinta et al., 2011· Fredrikson et al., 2009), ενώ η μουσική σπουδή και η ομαδική μουσική πράξη φαίνεται ότι οδηγεί σε σημαντικά μεγαλύτερες πιθανότητες να νιώθει κανείς κοινωνικά ενταγμένος (Welch et al., 2009· Rinta et al., 2011).

Στο πλαίσιο του σημαντικότερου ρόλου που μπορεί να διαδραματίσει η μουσική προς όφελος της κοινωνικής ενσωμάτωσης και συνοχής, αναπτύχθηκαν οι έννοιες και οι πρακτικές της λεγόμενης κοινοτικής μουσικής (community music). Ο Higgins (2012) ορίζει την κοινοτική μουσική ως μια προσέγγιση της μουσικής πράξης και εμπειρίας πέρα από τις τυπικές συνθήκες διδασκαλίας και μάθησης, όπου η έμφαση δίνεται στη συμμετοχή των ανθρώπων, στην παροχή ίσων ευκαιριών και στην πολυπολιτισμικότητα.

Η προσωπική και κοινωνική ευζωία όλων των μελών της κοινότητας θεωρείται πολύ σημαντικό στοιχείο, συχνά πιο σημαντικό και από την ίδια την εκπαιδευτική διαδικασία και την ανάπτυξη μουσικών δεξιοτήτων και γνώσεων. Οι δάσκαλοι-εκπαιδευτές της κοινοτικής μουσικής δίνουν έμφαση στη δύναμη που έχει η μουσική να φέρνει τους ανθρώπους κοντά, ενισχύοντας την προσωπική και συλλογική τους ταυτότητα (Veblen, 2008). Στις νέες κοινωνικές και εκπαιδευτικές συνθήκες που έχουν αναπτυχθεί, οι στόχοι και τα εργαλεία της κοινοτικής μουσικής και εκπαίδευσης, μπορούν να σταθούν σημαντικότεροι αρωγοί στον εκπαιδευτικό της μουσικής για τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος ασφάλειας και αποδοχής που θα συντελεί στην ανάπτυξη της κοινωνικής και μουσικής ταυτότητας των μαθητών.

Παραδείγματα προγραμμάτων κοινοτικής μουσικής και εκπαίδευσης σε διάφορες χώρες του κόσμου, όπως τα *El Sistema* (Eichler, 2010), *Hungry for Music* (<https://hungryformusic.org/media/videos/>), το *Setubal Music Festival* (<https://www.youtube.com/watch?v=NEi7pI91WrQ>), το *Time to Play* (Young & Street, 2009), το *Sing & Grow* (Abad & Williams, 2007), το *Recycled Orchestra* (<https://www.youtube.com/watch?v=yYbORpgSmjg>), δείχνουν τη δύναμη της μουσικής εκπαίδευσης και της ομαδικής μουσικής πράξης να λειτουργήσουν προληπτικά ή θεραπευτικά για την κοινωνική συνοχή και ευζωία, ακόμη και σε εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες φτώχειας, απομόνωσης και περιθωριοποίησης. Σε αυτά τα προγράμματα αντιλαμβάνεται εύκολα κανείς, ότι χωρίς το όραμα και την κοπιώδη εργασία δασκάλων και συντελεστών για την πραγματοποίησή του, κανένας τέτοιος στόχος δεν είναι εφικτός. Το πλαίσιο, ο αριθμός των συντελεστών, η ύπαρξη χορηγών είναι μεν σημαντικός, ωστόσο είναι επίσης η φλόγα και η πίστη των ανθρώπων που εργάζονται και προσφέρουν σε αυτά τα προγράμματα, που οδηγεί στην επιτυχία και πραγματικά κάνει τη διαφορά σε κοινωνικό και όχι μόνο επίπεδο. Εδώ ακόμη περισσότερο, αναδύεται ο δάσκαλος και η σχέση του με τους μαθητές καθώς και η συναισθηματική ασφάλεια και ποιότητα του περιβάλλοντος που δημιουργεί, ως κεντρικοί καταλύτες για την επιτυχία οποιουδήποτε εγχειρήματος. Όσες θεωρίες και τεχνικές κοινοτικής μουσικής εκπαίδευσης κι αν γνωρίζεις, είναι η αγάπη και η πίστη σου για τον άνθρωπο και τη δύναμη της μουσικής που θα μετουσιώσει τις τεχνικές σε διαδικασίες συν-κοινωνίας.

Ο σημερινός ρόλος του μουσικού παιδαγωγού δεν γίνεται πλέον να αρκείται σε μετάδοση γνώσεων ή ανάπτυξη δεξιοτήτων μέσα στο αυστηρό πλαίσιο του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος. Πρέπει να δούμε πιο πλατιά τον ρόλο του μουσικού εκπαιδευτικού, εντός και εκτός σχολείου ή ωδείου, να γίνει ο εκπαιδευτικός ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα στην εκπαίδευση και την κοινωνία. Είναι ανάγκη να ειπωθεί η μουσική εκπαίδευση ως λειτουργική πτυχή της κοινωνικής πραγματικότητας, και να δει τον εαυτό της τόσο στην υπηρεσία της καλλιτεχνικής παραγωγής και δημιουργίας όσο και σε αυτή της κοινωνικής συνοχής και ευημερίας. Η εμπειρία και η έρευνα καταδεικνύουν σαφέστατα ότι η αποτελεσματικότητα αυτού του ρόλου απαιτεί έναν δάσκαλο εμπνευστή, καταλύτη επικοινωνίας και ανοικοδόμησης σχέσεων.

Θα μπορούσα να γράψω για ένα σωρό ανθρώπους, που έχω γνωρίσει στην ζωή μου έως τώρα· για τους σημαντικούς ή για αυτούς που θυμάμαι αμυδρά· ανθρώπους που με επηρέασαν περισσότερο ή λιγότερο· ευχάριστα ή δυσάρεστα, συνειδητά ή υποσυνείδητα. Ανθρώπους τυχερούς είτε άτυχους. Ανθρώπους που αγάπησα, μίσησα και αδιαφόρησα.

Ανθρώπους ωραίους είτε άσχημους· στο σώμα είτε στην ψυχή. Ζώντας τε και νεκρούς. Θα προτιμήσω όμως να γράψω για ένα λάθος, όπως πάντα διαλέγω ακατάλληλα συναισθηματικά μονοπάτια. Ας ζορκίσω το «κακό». Το αστείο είναι ότι όποια συναισθηματική εμπλοκή μου μαζί σου αφορά την νοσταλγία για τις αναμνήσεις του έφηβου εαυτού μου. Ευτυχώς, όμως, τα πεπραγμένα δεν αλλάζουν.

Ήσουν ένα λάθος. Για μένα ήσουν μια ατυχής στιγμή. Για σένα...; Πιστεύω έχεις συνηθίσει τόσο πολύ στα λάθη, ώστε έχουν αλλοιώσει και διαφθείρει την ύπαρξή σου. Έχουν διαταράξει την αντίληψή σου, και έχουν ποτίσει τον πατερναλιστικό σου λόγο. Τον παράλογο, αντιφατικό, παραπλανητικό σου λόγο. Αλίμονο σε αυτούς που σε ακούν και ακόμα περισσότερο, σε αυτούς που πέφτουν στην φτηνή πλάνη του λόγου σου και σε πιστεύουν. Μα πιο πολύ από όλους, λυπάμαι τα παιδιά κ τους εφήβους, που ίσως να επηρεάσεις – σαν κι εμένα, τότε-. Τα παιδιά που δίχως άμυνες στην ψυχή τους θα σε βάλουν στο μυαλό τους, θα σε κάνουν πρότυπο... δίχως κριτική σκέψη.... Αυτό δε θες, άλλωστε... δίχως κριτική σκέψη.

Κοντεύουν είκοσι χρόνια σχεδόν από τότε που ήρθες πρώτη φορά στο μικρό μου χωριό. Κατέβηκες από την – σχεδόν σαράβαλο- μηχανή σου, που πάντα υπερηφανευόσουν για αυτήν, φορώντας μαύρα δερμάτινα· δερμάτινες μπότες, δερμάτινη καμπαρντίνα, δερμάτινο παντελόνι... κι εγώ, τα έβγαλα πολλά χρόνια μετά τα δερμάτινα· και τις μπότες. Φαίνεται άργησα να καταλάβω ότι το δέρμα που θαύμαζα να γυαλίζει στο μυαλό μου ήταν ψεύτικο... Εσύ; Πιστεύω ότι ακόμη και σήμερα φοράς τα ίδια δερμάτινα. Κατέβηκες με τόση σιγουριά, όση χρειαζόταν για να πλανέψεις τον κόσμο και να στήσεις μια καινούρια απατεωνιά... γιατί αυτό είσαι, ένας απατεωνίσκος. Όλοι προσπέρασαν την δυσωδία που εξέπεμπε το σώμα σου και θα το έκαναν κάθε Σάββατο και Κυριακή για τα επόμενα χρόνια. Προσπέρασαν ακόμη και τα σάπια δόντια σου, που μύριζαν κάθε φορά που άνοιγες το στόμα σου να μιλήσεις τον ψεύτικο λόγο σου.

Εγώ όμως δεν προσπέρασα τον ήχο που έβγαине από τα χέρια σου όταν έπιασες την κιθάρα. Οι άλλοι δεν ήξεραν, δεν καταλάβαιναν... Άκουγαν τον λόγο σου πιο πολύ και έμεναν στην παρουσία σου. Εγώ όμως κατάλαβα. Κατάλαβα ότι ήσουν καλός, πολύ καλός.... Ήσουν νέος ακόμη. Αιγότερο διεφθαρμένος. Και αγαπούσες ακόμη τη μουσική. Και τα χέρια σου ήταν ικανά και θυμόντουσαν...και μάγευαν. Το σκληρό σου παίξιμο όμως, πρόδωσε την αλλοτρίωση της ψυχής σου. Η κάθεοδος είχε αρχίσει. Έπαιζες για να επεκτείνεις την πλάνη του λόγου σου. Και κάθε φορά από εδώ και στο εξής θα έπαιζες με αυτόν τον τρόπο. Για αυτό έγινα καλύτερος από εσένα «δάσκαλε». Όχι μόνο γιατί μελετούσα, αλλά γιατί η μουσική έβγαине από τα βαθύτερα σημεία της ύπαρξής μου. Γιατί την αγάπησα και την αγαπώ ακόμη. Γιατί η μουσική δεν ψεύδεται, αλλά μάλλον κοινωνεί αυθεντικά συναισθήματα. Γι' αυτό θα γίνω καλύτερος και από αυτό που είμαι τώρα. Γι' αυτό και εσύ δεν μπορούσες και δεν μπορείς να παίζεις. Γιατί δεν την αγαπάς. Γιατί δεν την αγαπάς; Γιατί δεν αγαπάς.

Σε θυμάμαι να παίζεις τα «Caprice» του Παγκανίνι και να μένω άναυδος, περιμένοντας να μου τα μάθεις κι εμένα. Και όταν τα έπαιζα στην κλασική μου κιθάρα, όλες οι ατέλειες σου εξαφανίστηκαν μεριάς. Κι ας έσβηνες την φαιδρότητα του λόγου σου στην δυνατή και έντονη φωνή, αν και όχι στον πιο ταλαντούχο σου μαθητή, αλλά στους υπόλοιπους. Εκτοτε θυμάμαι λίγα πράγματα να έχω πάρει από εσένα. Θυμάμαι να μελετώ και να βγάζω μόνος μου ύλη και κομμάτια και ασκήσεις και έργα και τραγούδια. Θυμάμαι μαθητής ακόμη να σε προσπερνάω στην Μουσική αντίληψη. Το αισθητήριό σου είχε μείνει στάσιμο. Θυμάμαι να με βάζεις να διδάσκω στις μικρότερες τάξεις. Πόσο

περήφανος ένιωθα. Κι εσύ πόσο βολικά απολάμβανες τον καφέ σου. Και όταν αργούσες ήμουν εγώ εκεί να σε καλύψω. Εσύ όμως πήρες την τρέλα της νιότης μου, την έξαψη της εφηβείας μου, τα όνειρα και τις προσδοκίες μου και τα έκανες ένα με την λάσπη της ψυχής σου. Κι ας ήμουν αυτός με τις μεγαλύτερες άμυνες. Κι ας ήμουν αυτός που έβλαψες λιγότερο.

Μεγαλώνοντας ήμουν ακόμη εκεί. Και εσύ με έβλεπες να εξελίσσομαι, σε όλα. Και στην κιθάρα, και στα άλλα μουσικά όργανα και στις σχέσεις μου και στο μυαλό μου. Δεν ξέρω, αλήθεια, αν χαιρόσουν ή αν χάρηκες ποτέ· ξέρω ότι όλοι ήταν λεφτά στα μάτια σου. Αλλά ένιωθα κάτι άλλο με εμένα. Ή μπορεί να προβάλλω τις εφηβικές μου επιθυμίες πάνω σου. Μεγαλώνοντας άρχισα να φεύγω. Πήγα να σπουδάσω. Είχα ήδη αρχίσει να αντιλαμβάνομαι την πλάνη που έστησες. Και ήθελα να φύγω. Να μην μετέχω άλλο σε αυτό. Σε αυτή την κοροϊδία. Γιατί σου είπα, εγώ επηρεάστηκα λιγότερο από όλους σε αυτήν την ιστορία – οικονομικά, τουλάχιστον-. Νύχτα έφυγες όταν σε κατάλαβαν όλοι. Και τώρα όλοι μιλούν με τα χειρότερα για σένα. Και τώρα όλοι πιστεύουμε τα χειρότερα για εσένα, εκτός από αυτούς που δεν ζύπνησαν ακόμη από την πλάνη σου. Χωριό είμαστε. Το ήξερες, καλά. Εγώ έφυγα όμως. Από νωρίς. Και τώρα, φαντάζομαι θα μοιράζεις αλλού τις πλάνες σου. Και θα έχεις γίνει καλύτερος σε αυτό. Και η ύπαρξή σου θα αλλοιώνεται περισσότερο. Και θα τα μετράς όλα σε χρήμα.

Αλίμονο σε αυτούς που σε ακούν και ακόμα περισσότερο, σε αυτούς που πέφτουν στην φτηνή πλάνη του λόγου σου και σε πιστεύουν. Μα πιο πολύ από όλους, λυπάμαι τα παιδιά κ τους εφήβους, που ίσως να επηρεάσεις – σαν κι εμένα, τότε-. Τα παιδιά που δίχως άμυνες στην ψυχή τους θα σε βάλουν στο μυαλό τους, θα σε κάνουν πρότυπο... δίχως κριτική σκέψη.... Αυτό δε θες, άλλωστε... δίχως κριτική σκέψη.

Μεγάλωσα «Δάσκαλε» και μπορεί να μην έγινα αυτό που ονειρευόμουν. Κανείς μας δεν γίνεται. Όπως πάντα με έλκυε το σκοτεινό και το απαγορευμένο. Και το λάθος. Και έτσι μαθαίνω. Όπως τώρα γράφω σε σένα, αν και δεν το θέλω, αν και δεν πρέπει. Γιατί θα έπρεπε να γράψω για σημαντικούς άλλους· δασκάλους που φώτισαν τον δρόμο μου με το πνεύμα τους, γονείς που με έφτιαζαν όπως είμαι, έρωτες που μου έμαθαν ότι ζούμε μόνοι· Έρωτες που φαντάστηκα ότι θα γίνουμε ένα. Γιατί έτσι είμαι κ έτσι μεγάλωσα. Ρομαντικός, ονειροπόλος και αιθεροβάμων. Γι' αυτό η μουσική είναι το άλλο εγώ μου. Γιατί την φαντάζομαι. Για αυτό θα ψάχνω να βρω την «μοναδική» ως το τέλος μου. Για να μάθω. Για να ζήσω, για να την βρω, για να την χάνω και να την ξαναβρίσκω. Όσπου να καταλάβω ότι έφτασα.

Βρήκα πολλά πράγματα μπροστά μου, και τα πήρα μαζί μου. Και έγινα κάτι άλλο. Θαυμαστός ανθρώπινος κόσμος· μέγας! Μαθαίνω jazz «Δάσκαλε». Εσύ ούτε καν την καταλαβαίνεις, νομίζεις ότι είναι κάτι άλλο. Μαθαίνω αραβική μουσική «Δάσκαλε». Μόνος μου. Παίζω! Μαθαίνω! Παίζω! Παίζω! (Πλάτωνα με ακούς;) Παίζω καλά, γεμάτος ευχαρίστηση. Μια ευχαρίστηση που δεν την ένιωσες ποτέ. Γιατί εσύ παίζεις με τους ανθρώπους, παίζεις με τον εαυτό σου. Έγινα έζυπνος, δίκαιος και στοργικός «Δάσκαλε», πονηρέ μου Απατεωνίσκε! Έγινα, γίνομαι, θα γίνω. Είμαι!

Έχει καιρό που έβγαλα τα δερμάτινα και τις μπότες. Τα πόδια μου πονάνε ακόμη, όμως «Δάσκαλε». Αυτός είμαι και έτσι έφθασα ως εδώ. Μόνος μου. Σε ευχαριστώ!

Με ελάχιστη εκτίμηση,

ο αγαπημένος σου μαθητής

Η ιστορία του Π.
(Stamou, in print)

Η διδασκαλία είναι ανταλλαγή ενέργειας και κοινωνία του ενός με τον άλλο. Όπως λέει και ο Trevarthen (2007), «όλες οι πληροφορίες που μεταδίδουμε και όλα τα έργα που εκτελούμε συνεργαζόμενοι εξαρτώνται από την αμοιβαία συμπάθεια, από το γεγονός ότι συμμεριζόμαστε αμοιβαία τις προθέσεις και τις συν-κινήσεις ο ένας με τον άλλον. Όσα γνωρίζουμε και καταλαβαίνουμε σχηματίζονται και μέσα μας και ανάμεσά μας» και «ο καθένας μας συντονίζεται με τις ενδείξεις των προθέσεων των άλλων προσώπων» (σελ. 359).

Πρέπει να δούμε τα πράγματα σχεσιακά στη μουσική εκπαίδευση. Άλλωστε ζούμε σε έναν τόπο που όλα είναι σχεσιακά και σχετικά, με την καλή ή με την κακή έννοια. Δεν υπάρχουν σταθερές, εμείς όμως υπάρχουμε ακόμη, και η μουσική επίσης. Άρα, καλώς ή κακώς ξαναγυρίζουμε στην ατομική πρωτοβουλία, στον άνθρωπο-μονάδα. Χωρίς να αποποιούμαι ή να αποθαρρύνω την ανάγκη για συλλογική προσπάθεια και παρεμβάσεις (όπως αυτές που άλλωστε ήδη κάνουμε ως Ε.Ε.Μ.Ε. αλλά και ως πανεπιστημιακά τμήματα), θέλω να υπογραμμίσω ότι ο καθένας από εμάς έχει επίσης δύναμη. Δύναμη να κινητοποιήσει, να εμπνεύσει, να φέρει αλλαγές. Οι ωραίοι δάσκαλοι δημιουργούν 'σχολές' πίσω τους. Ο ένας δημιουργεί περισσότερους, και αυτοί κι άλλους, και από ένα ρυάκι, δημιουργείται ποτάμι και παραπόταμοι που μπορούν να γίνουν χείμαρροι και χείμαιρες αν χρειαστεί. Έχουμε δύναμη αληθινή μόνο αν ο καθένας ξεχωριστά είναι λαμπάδα φωτός και δύναμης, πηγή έμπνευσης, ενέργειας, σοφίας και γνώσης για τους μαθητές και τους γύρω του.

Και τι είναι η διδασκαλία παρά επικοινωνία ψυχών, ένα μικρό φωσάκι, που ανάβει ανάμεσα στον δάσκαλο και στον μαθητή, με αδιάκοπη προσπάθεια να παραμείνει αναμμένο, μια μέθεξη ανάμεσα στους δύο, τα μάτια του δάσκαλου επικοινωνούν, συγκρατούν τα μάτια του μαθητή, να μη φύγουν αλλού τα μάτια, αμφίδρομη σχέση κι αν χάσει ο δάσκαλος τα μάτια του μαθητή από πάνω του, τότε χάνεται και η διδασκαλία, χάνεται και το φωσάκι σβήνει. (Χ. Τσολάκης, 2011)

Έχει δίκιο ο Milliken (2007), δεν είναι τα προγράμματα που δημιουργούν τις αλλαγές. Δεν είναι τα βιβλία ή οι μεθοδολογίες. Αυτά ομολογουμένως είναι αυτονόητα απαραίτητα. Οφείλει ο δάσκαλος να γνωρίζει το αντικείμενό του και τη μεθοδολογία για τη διδακτική του. Αυτά είναι δεδομένα ως επιτακτικές αναγκαιότητες. Είναι σημαντικό όμως να συνειδητοποιηθεί και η σημασία της σχέσης που δημιουργείται, να προχωρήσουμε σε μια σχεσιακή θεώρηση της εκπαίδευσης. Σχέσεις των παιδιών με τη μουσική, με τον δάσκαλο, μεταξύ τους αλλά και σχέσεις μεταξύ του σχολείου και της ευρύτερης κοινότητας. Η μουσική παιδαγωγική πρέπει να βρει νέους χώρους να διαδραματίσει ρόλους πέρα από το κλασικό σχολικό πρόγραμμα, στο σχολείο μετά το πέρας του ωραρίου ως κομμάτι της κοινότητας, στις γειτονιές, σε κέντρα νεότητας, προγράμματα συμβουλευτικής, οργανισμούς για παιδιά, νέους και οικογένειες που απειλούνται με κοινωνικό αποκλεισμό, ιδρύματα, κλπ. Στο πλαίσιο αυτό είναι σημαντική η τεχνολογία και η γνώση καλών πρακτικών από προγράμματα που έχουν εφαρμοστεί με επιτυχία σε διάφορα μέρη του κόσμου. Αντίστοιχα σημαντική είναι η διάδοση τέτοιων προγραμμάτων καθώς και η χρηματοδότηση και λειτουργία τους μέσω ευρωπαϊκών ή εθνικών πόρων, αλλά και πόρων της τοπικής αυτοδιοίκησης. Έτσι μπορεί σταδιακά να επιτευχθεί η καλλιέργεια μιας σχετικής νοοτροπίας και η θεσμική καθιέρωση προγραμμάτων κοινοτικής μουσικής εκπαίδευσης κι ενασχόλησης.

Γύρω μας όλα αλλάζουν με ταχύτητες που δεν μπορούμε να παρακολουθήσουμε στοχαστικά. Οι νεώτεροι ζουν μέσα στις νέες συνθήκες χωρίς να τις επεξεργάζονται, ενώ εμείς οι μεγαλύτεροι προσπαθούμε να επεξεργαστούμε την αλλαγή χωρίς να προλαβαίνουμε να τη νιώσουμε πραγματικά και να την παρακολουθήσουμε. Ο καταιγισμός της πληροφορίας φαίνεται σε εμάς τους παλιότερους χωρίς λόγο, χωρίς βάθος, χωρίς καρδιά, μας καταιγίζει, γεμίζει τον χώρο γύρω μας, και δεν αφήνει κενό χρόνου, να βρει τρόπο να τρυπώσει ο στοχασμός και το όνειρο. Όμως, μικροί και μεγάλοι, νεώτεροι και γηραιότεροι, είμαστε άνθρωποι. Και μέσα μας οι ανάγκες είναι πάντα ίδιες, τότε, τώρα και αύριο. Αγάπη, αποδοχή, ασφάλεια και έμπνευση. Και το δικαίωμα να ονειρευόμαστε, να σχεδιάζουμε, να ρισκάρουμε.

Κάπου ανάμεσα ζωής και ονείρου είναι το παιδί. Κι εκεί πάντα μαζί του το σχολείο, ο δάσκαλος, και μακάρι και η μουσική. Ο δάσκαλος που αγαπά αυτό που κάνει, θα βρει τρόπους να δουλέψει και να φωτίσει γύρω του. Η παιδεία της καρδιάς και η εσωτερική μας μόρφωση ίσως είναι πιο σημαντική από την –απαραίτητη βεβαίως- επιμόρφωση. Ποια βιβλία, ποιες θεωρίες, ποιες έρευνες, ποιά γνώση μεθοδολογίας και διδακτικής, μπορούν να αντικαταστήσουν το βλέμμα της αγάπης, τη φλόγα να καίγεται από τα μάτια που σε κοιτούν, την ευτυχία να πάλλεσαι με τους μαθητές σου όταν νιώθεις να σ' αγαπούν; Αλλάζουν όλα γύρω μας, μα πάντα ίδια μένουν. Η ανάγκη για ισότητα, για κοινωνική δικαιοσύνη, για αποδοχή του άλλου, για σεβασμό δεν είναι καινούργιες. Στη δική μας κοινωνία, ποτέ δεν υπήρξε σταθερά γύρω μας. Οι σταθερές ήταν πάντα μέσα μας, οι αξίες. Κι έτσι προχωρούσαμε, χάρη σε αλλεπάλληλα θαύματα.

Το κείμενο αυτό αφιερώνεται στον δάσκαλο, στα παιδιά, και στα θαύματα.

Στα μικρά θαύματα της κάθε μέρας.

Στην τέχνη της καθημερινότητας.

Στη μουσική της καρδιάς και της τάξης μας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bradberry, T., & Greaves, J. (2009). *Emotional Intelligence 2.0*. TalentSmart.
- Coppi, A. (2017). Music Education, Legality and Social Inclusion in Italy. In *Proceedings of the International Conference on Arts & Humanities*, Dubai 2017.
- de Roeper, J., & Savelsberg, H. J. (2009). Challenging the youth policy imperative: Engaging young people through the arts. *Journal of youth studies*, 12(2), 209–225.
- Eichler, J. (2010). There is magic in the music. *The Boston Globe*.
- Fredrikson, M., Welch, G., Porras, J., Paananen, P., Read, J. C., & Stadler-Elmer, S. (2009). Music as an enabler for social inclusion and provision – The UMSIC approach. In P. Emiliani, L. Burzagli, A. Como, F. Gabbani & A. Salminen (Eds), *Assistive Technology from Adapted Equipment to Inclusive Environments* (pp. 622–627). Amsterdam: IOS Press.
- Gann, E. (2010). *The effects of therapeutic hip-hop activity groups on perception of self and social supports in at-risk urban adolescents*. PhD thesis. The Wright Institute, Berkeley, CA.
- Higgings, L. (2012). *Community Music in Theory and practice*. Oxford University Press.
- Hungry for Music. Web site, at: <https://hungryformusic.org/>
- Middleman, R. R. (1968). *The non-verbal method in working with groups*. New York: Association Press.
- Milliken, B. (2007). *The Last Dropout*. Carlsbad, CA: Hay House.

- Κουγιουμουτζάκης, Γ. (2007). Μίμηση, Αριθμοί και Ρυθμοί. Στο Γ. Κουγιουμουτζάκης (Επιμ.), *Συμπαντική αρμονία, μουσική και επιστήμη στον Μίκη Θεοδωράκη* (σσ. 235–294). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Recycled orchestra. Web site, at: <https://www.npr.org/sections/deceptivecadence/2016/09/14/493794763/from-trash-to-triumph-the-recycledorchestra>
- Rinta, T., Purves, R., Welch, G., Stadler-Elmer, S., & Bissig, R. (2011). Connections between children's feelings of social inclusion and their musical backgrounds. *Journal of Social Inclusion*, 2(2), 34–57.
- Sing & Grow Fact Sheet. Last Updated: July 08. QA Form 029. Web site, at: <https://www.ucfknightnetwork.com/Document.Doc?id=1>
- Sing & Grow. Web site, at: <http://singandgrow.org/singgrow-video/>
- Στάμου, Λ. (2016). Πρώτο ταξίδι στην αυτοεθνογραφία: Αναζητώντας την ταυτότητα του εκπαιδευτικού μουσικής στην Ελλάδα μέσα από τις προσωπικές ιστορίες. Στο Μ. Κοκκίδου & Ζ. Διονυσίου (Επιμ.), *Μουσικός Γραμματισμός: Τυπικές και Άτυπες Μορφές Μουσικής Διδασκαλίας-Μάθησης (Πρακτικά 7ου Συνεδρίου της Ελληνικής Ένωσης για τη Μουσική Εκπαίδευση)* (σσ. 449–468). Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.
- Stamou, L. (υπό δημοσίευση). Seeking for pleasure in the teacher-student relationship: An analogy with the mother- infant relationship resulting from a memories study". In P. Gouzouasis & Ch. Wiley (Eds.), *The Routledge Companion to Autoethnography and Self Reflexivity in Music Studies*. Routledge.
- Τσιάκαλος, Γ. (1998). Κοινωνικός αποκλεισμός: Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία. Στο Κ. Κασιμάτη (Επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*. Αθήνα: Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής.
- Τσολάκης, Χ. (2011). *Πώς πρέπει να είναι ο δάσκαλος*. Συνέντευξη στην εκπομπή της ET1 'Στα Ακρα' με την Βίκυ Φλέσσα, 10 Ιουνίου 2011.
- Turner, R. (2007). Η αρμονία των ημισφαιρίων. Στο Γ. Κουγιουμουτζάκης (Επιμ.), *Συμπαντική αρμονία, μουσική και επιστήμη στον Μίκη Θεοδωράκη* (σσ. 195–206). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Veblen, K. K. (2008). The many ways of community music. *International Journal of Community Music*, 1(1), 5–21.
- Warwick, I., Neville, R., & Smith, K. (2006). My life in Huddersfield: Supporting young asylum seekers and refugees to record their experiences of living in Huddersfield. *Social work education*, 25(2), 129–137.
- Welch, G. F., Himonides, E., Saunders, J., Papageorgi, I., & Sarazin, M. (2014). Singing and social inclusion. *Frontiers in Psychology*, 5, 803.
- Welch, G. F., Himonides, E., Saunders, J., Papageorgi, I., Vraka, M., & Preti, C. (2009). *Singing and social inclusion: Evidence from the UK's National Singing Programme*. Report to Youth Music. London: Institute of Education.
- Young, S., & Street, A. (2009). Time to Play: Developing inter-culturally sensitive approaches to music in children's centres serving predominantly Muslim communities. In A. R Addressi & S. Young (Eds), *Proceedings of the European Network of Music Educators and Researchers of Young Children*, 22-25 July, 2009, Bologna, Italy.